विशालस्य विषाणौ पार्श्व उन्नतौ । उपाहतो विशालेन दन्तैकेन वारणः । अनुन्नताभ्यां संपन्नःकुदन्तः स्यान्नतावधिः । ऊर्द्ध्वं वक्त्रान्तरालस्य प्रतिमानसमौ द्विजौ । ह्रस्वस्थूलातिदीर्घेण दन्तेनैकेन वा गुणाः । वर्ज्यास्ते शुभकामेन सर्व्व एवातिगर्हिताः। अब्दद्वये नदीजानां पञ्चमेऽब्दे वनौकसाम् । दन्तमूलपरीणाहान् द्विगुणान्कल्पयेत्परे । शरशक्तिधनुश्चक्रशूलपट्टिसलक्षणाः । दन्ताग्रराजयो यस्य स नृपं वोढुमर्हति । रोम्णां तु संश्रयो यश्च पिटक स उदाहृतः । स ज्येष्ठः सप्तभागोनोमध्यभोऽसौ मतङ्गजः। अन्यः षड्भागहीनःस्यादतोऽन्योहि न पूजितः । सुखाय पेचके दैर्घ्यं पृष्ठपार्श्वोदरान्तरम्। आनाहउच्छ्रय पादाद्विज्ञेयो यावदासनम्"। वनविशेषेण गजलक्षणं तत्रैव वार्हस्पत्यसंहिता । "वनानां मध्ये प्राच्यं कालिङ्गकमापरान्तिकं च त्रीणि वनान्यतिशोभनानि। त्रयाणामपि प्राच्यं वनं मध्यवनमपरेषामिव शोभनम् । तत्रैरावतकुलप्रसूतिसम्भवाः प्रायेण मृगमिश्रभद्रलक्षणाः महाकायाः करिणो भवन्ति । विनयसत्वशक्तिसम्पन्नाःपूगफलप्रभास्ताम्रत्विषः प्रविरलमदा गजा युद्धे चापसर्पणोपसर्पणनीरवा भवन्ति नातिक्रोधनाः समुद्वेजिताः सत्वं दर्शयन्ति । ते च वृक्षैः कवलैः कायोपवघातातिशयेन मदाभिमुखाः कर्त्तव्याः । कालिङ्गके वाऽऽपरान्तिके च त्रेतायुगोत्पन्नाः मन्दा महागजान्वयजा मन्दाभिधानाः प्रायशो मृगावयवाः सङ्कीर्णा गजाः समुत्पद्यन्ते । नात्युदग्रा जलदप्रभा नातिस्थिरा मन्दा युद्धप्रियाश्च गजा भवन्ति । तथा कारूषदाशार्णमार्गणेयकाभिधानेषु मध्यमा गजाः समुत्पद्यन्ते मृगमन्दजातयः ते च चार्ववयवाः मध्यमबलामध्यमप्रमाणाः स्थूलरोमाबिलशरीरास्तनुरदा मन्दगतयः । तथा सौराष्ट्रे पाञ्चनदाभिधाने द्वापरयुगोत्पन्ना मृगमतङ्गजान्वया मृगप्राया गजाभवन्ति भीरवः कुत्सिताङ्गाः नातिचण्डादुर्मदाः दुर्वृत्ताश्च एवंविधा गजाः समुत्पद्यन्ते वनाच्च वनान्तरे गतेषु दुर्वृत्तेषु गजेषु धेनुकासम्पर्केण गुप्तवनेऽपि कालिङ्गकेऽपि । त्रासशीलश्च भीरुश्च ह्रस्ववामनमस्तकः । हीनाग्रभोगो दुःशीलस्त्वसंहतशरीरभृत् । समुच्छ्रितस्त्वनायामी परीणाहविवर्जितः । मृगस्वरूपोदीनश्च मृगजातिर्गजाधमः । अतः परं प्रवक्ष्यामि संकीर्णस्य च लक्षणम् । पशुत्वाद्वारणानाञ्च गच्छतां च वियोनिषु । धेनुकासु भवन्त्येते गजा संकीर्णलक्षणाः। भद्रोमन्दोमृगोवाथ शुद्धजातिः प्रजायते । तस्मान्मिश्राणि रूपाणि गदतोमे निबोधत । आनन्त्यान्मिश्रजातानां निश्चयोनोपपद्यते। तथापि किञ्चिदुद्देशान्मिश्रलक्षणमुच्यते । भद्रमन्दो भद्रमृगो भद्रमन्दमृगस्तथा । इह भेदत्रयं मन्दमृगयोरपि जायते । भद्रादीनां च सर्वेषां रूपं संकीर्णसंज्ञितम् । ऊर्द्ध्वाधःकार्य्यभेदेन तज्जनि र्भिद्यते द्विधा । त्रिधा च भिद्यतेभूय एकैकन्तु यथाक्रमम् । एवमष्टादशविधं कीर्त्तितं मिश्रलक्षणम् । शुभाशुभं विभागेन साम्प्रतम् निगदाम्यहम् । भद्रमन्दोभवेदिष्टोमृगमन्दस्तथाधमः । भद्रमन्दमृगश्चैव मध्यमः परिकीर्त्तितः। भद्रजाति र्महाकायोगजोमध्ये तु दन्तिनाम् । मन्दोऽवयवलेशेन स मुक्तो भवति द्विपः। मृगस्यापि हि रूपेण किञ्चिच्चानुगतेन वै। अशुभत्वं न भद्रस्य जायते शोभनोहि सः । लोचनानां प्रधानत्वं यस्माच्छास्त्रेषु कीर्त्तितम् । तस्मान्मृगाक्षिसंसक्तोभद्रोऽपि हि न शस्यते। भाद्रेणो परिकायेन मान्देनाधोगतेन वा। उन्नतोहि गजानान्तु भद्रमन्दोभवेद्गजः । अनेनैव हि रूपेण विपर्य्यासेन यो गजः। सोऽपि शोभन एव स्यान्मन्दभद्रइति स्मृतः। एवंविधात् मृगे चापि लक्षणान्मिश्रलक्षणम् । महावयवबाहुल्यात् मृगरूपस्य लेशतः। भद्रावयवनिर्मुक्तोमध्यमोऽसौ गजो भवेत्" कायेन यो भवेद्भद्रो मन्दोवापि मतङ्गजः। मृगगात्रोऽपरश्चैव स भवेद्वेगवान् गजः। मृगरूपाधिकत्वं च दृश्यते यस्य दन्तिनः । अधमस्तु स विज्ञेयः सत्वशक्तिविवर्जितः । करदन्ताक्षिकुम्भैश्च यो मृगोजायते गजः । शेषावयवभद्रोऽपि हीन एव भवेदसौ । एवमुद्देशमात्रेण मिश्रभेदा मयोदिताः। नोदिता येऽपि तेऽत्रापि मिश्रा ज्ञेया मनीषिभिः। मिश्रलक्षणसंयोग उत्कृष्टं यस्य दृश्यते । रूपन्तन्नामधेयोऽसौ जायते हि मतङ्गजः । अतः परम्प्रवक्ष्यामि लक्षणं गिरिचारिणाम्। तथा नदी चराणां च तथैवोभयचारिणाम्। महाबला महाकायाश्चितांसा गिरिचारिणः । सुपार्श्वाश्चारुदिग्धाङ्गादृढपादागतक्लमाः। उदग्रानिर्भयाश्चैव सल्लकीकवलप्रियाः । तटाघातविधौ भुग्नदन्तदारितभूतलाः । शार्दूलादिमहासत्वसंस्फोटातङ्कवर्जिताः । मदस्रावक्षतोत्साहादुर्दमावारिभीरवः । पांशुक्रीडारता नित्यं द्रुमोन्मूलनतत्पराः । विषाणवेष्टनाशीलाः खेदसन्तापनीरकाः । कराग्रस्फोटनिरता सीत्कारकरणप्रियाः । अनुदग्राघनश्यामाः सीकरोद्गिरणप्रियाः । तोयकर्म्मणि निःशङ्कामतङ्गाश्च नदीचराः। उभयेषुचर-